

KUSAD

**KARAMANOĞLU MEHMETBEY
ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMA
DERGİSİ**

**JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
AND RESEARCH**

2018

MAKALE BİLGİLERİ

Geliş Tarihi: 26.09.2018

Kabul Tarihi: 26.12.2018

ARTICLE INFO

Submission Date: 26.09.2018

Admission Date: 26.12.2018

DOI:

e-ISSN:

“DUHA KOCA OĞLU DELİ DUMRUL HİKÂYESİ”NDE YAPI

Aysuda ŞAHİN

Bilim Uzmanı, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı, atatur58@gmail.com

Öz

Edebî metinlerin ortaya koyduğu evrensel dönüşümler, felsefik anlamda bir yolculuğun ele alınmasını gerektirir. Milletlerin en büyük kültür mirası, oluşturdukları edebî eserlerdir. Anlatma esasına bağlı, epik ve kurmaca metin niteliğinde olan “Dede Korkut Hikâyeleri”, ait oldukları milletlerin başından geçen olayları, dünyaya bakış açılarını edebî bir dille ortaya koyar. Yüzyıllar ötesinden günümüze gelen bu eserler, o milletin hafızasıdır. “Dede Korkut Hikâyeleri” de Türk edebiyatında anlatma esasına bağlı türler arasında önemli bir yere sahiptir.

“Dede Korkut Hikâyeleri”, genel anlamda Türk milleti, evrensel anlamda insan ve insanlığın yaşantısını simgesel bir dille ele alır. Türk aile yapısı, yaşantısı, ananesi, gelenek ve göreneğini folklorik değerler bütünü içinde yansıtan, “Dede Korkut Hikâyeleri”, merkezine insanı alan ve Türk kültürünün ortak duyusunu anlatan bir başyapıttır. Kolektif bilincin yarattığı değerlerle örülü bu eser, toplum ve insanlık tarihine ışık tutan bir derinlik ve yapıya sahiptir. “Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi” de bu hikâyeler içerisinde yer alan önemli hikâyeler arasında yer alır. İslamiyet’in Türkler arasında yeni yeni benimsendiği bu dönemde Allah’ın yeryüzüne gönderdiği Azrail ile Deli Dumrul’un mücadelesini konu alan hikâyede, ilahî güce itaat ve yaşamın gerçeklerini kabullenme temalarına değinilir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Hikâyeleri, Deli Dumrul, Bakış Açısı, Olay Örgüsü, Zaman, Mekân, Kişiler Dünyası.

**STRUCTURE OF “THE STORY OF THE DUHA KOCA OĞLU DELİ
DUMRUL”**

Abstract

Universal transformations of literary texts require a journey in a philosophical sense. The greatest cultural heritage of the nations is the literary works they create. The “Dede Korkut Stories”, which are based on narration, is an epic and fictional text, presents the events of the nations that they belong to in a literary language, their perspectives on the world. These works, which have come from centuries to the present, are the memories of that nation. The “Dede Korkut Stories” have an important place among the species that are based on the principle of telling in Turkish literature.

“Dede Korkut Stories”, the Turkish nation in general, the universal sense of human and the life of humanity is addressed in a symbolic language.

The “Dede Korkut Stories”, which reflects the structure, life, tradition, tradition and tradition of the Turkish family in a whole of folkloric values, is a masterpiece that takes the center and describes the common sense of Turkish Culture. This work, woven with values created by collective consciousness, has a depth and structure that illuminates the history of society and humanity. “Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi” is among the important stories in these stories. In this period when Islam was newly adopted among the Turks, the story about the struggle of the Azrael and Mad dumrul sent by Allah to the Earth, the themes of obedience to divine power and the acceptance of the realities of life are mentioned.

Keywords: Dede Korkut Stories, Deli Dumrul, Perspective, Plot, Time, Place, People World.

GİRİŞ

Milletlerin en büyük kültür mirası, oluşturdukları edebî eserlerdir. Yüzyıllar ötesinden günümüze gelen bu eserler, o milletin hafızasıdır. Anlatma esasına bağlı, epik ve kurmaca metin niteliğinde olan “Dede Korkut Hikâyeleri”, ait oldukları milletlerin başından geçen olayları, dünyaya bakış açılarını edebî bir dille ortaya koyar. Metinlerde yer alan simgesel gönderge ve kahramanlar, yüzyıllar geçse de o milletin hafızasından silinmez, kaybolmaz aksine derin izler bırakarak millet hafızasında nesilden nesile aktarılarak var olur. Çünkü insan sosyal bir varlıktır ve hayatını model aldığı kahramanlara göre düzenlemek ister. Bu yüzden insanlık her zaman kendisine model olacak bir kahramana ihtiyaç duymuştur (Oğuz ve Dabbagh, s 299) . Tarih sahnesinde kendi varlığını ve değerler düzlemini kuran Türk milleti de bu zaman diliminde büyük eserler yaratır. Bu eserler içerisinde şüphesiz en önemlilerinden biri de “Kitâb-ı Dede Korkut” anlatıdır.

Bir “Mukaddime” ve on iki hikâyeden oluşan “Dede Korkut Hikâyeleri” Oğuzlar’ın yaşamı, gelenekleri ve folklorunu anlatan metinlerdir. “*Dede Korkut Hikâyeleri bize eğitim ve öğretimde doğru kişilik geliştirmede bilgi ve hüner kadar duygusallık kazanmanın da gerekli ve önemli olduğunu anlatmaktadır... Hikâyeler hem bireysel psikoloji hem de sosyal psikoloji açısından önemli ipuçları veren fevkalade dikkat çekici örneklerdir.*” (Günay, 2000, s. 202). “Dede Korkut Hikâyeleri”, toplum yaşantısını anlatmasının yanında, dönem insanının psiko-sosyal durumlarını, “*kişinin kendi benliğine veya benliğinin çeşitli kısımlarına*” (Budak, 2003, s. 813) dalmasını, erişkinliğe geçişlerini ve mücadelelerini anlamamıza ve anlamlandırmamıza yardımcı olan metinlerdir.

“Dede Korkut Hikâyeleri”nin giriş kısmında besmele ile başlayan “Mukaddime”nin ilk kısmında okuyucuya Dede Korkut tanıtılır. Daha sonra Dede Korkut’un Oğuz toplumuna verdiği öğütlere yer verilir. Dede Korkut’un Allah, Peygamber ve din ile ilgili söylediklerinden sonra dört türlü kadından bahsedilerek “Mukaddime” sonlandırılır.

Hikâyelerde Bayındır Han, hanlar hanı olarak takdim edilir. “Dirse Han oğlu Boğaç Han Hikâyesi”, “Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi”, Salur Kazan’ın oğlu Uruz’un Esir Olduğu Hikâye”, “Kazılık Koca oğlu Yigenek Hikâyesi” ve “Begil oğlu Emren Hikâyesi”ne Bayındır Han’ın Oğuz beylerine verdiği ziyafet tasvir edilerek başlanır. Bayındır Han, Oğuzlar’ın lideri ve beyidir.

Bayındır Han’dan sonra Salur Kazan gelir. Bayındır Han’ın damadı, Boyu Uzun Burla Hatun’un eşidir. 12 hikâyeden 9’unda Salur Kazan’ın adı geçer, 3 hikâyede ise adı geçmez. Dört hikâye (“Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Hikâye”, “Kazan Bey oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu Hikâye”, “Salur Kazan’ın Tutsak Olup oğlu Uruz’u Çıkardığı Hikâye”, “İç Oğuz’a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek’in Öldüğü Hikâye”) doğrudan doğruya Salur Kazan ve ailesi etrafında şekillenir.

Alp tipinin en karakteristik özellikleri hikâyelerdeki birçok kahramanda görülür. Bu anlatı kişileri, hikâyelerde kimliklerini değiştirerek ve dönüşerek inşa etmeye çalıştıklarından tipten ziyade karakter özeliği gösterir. Hikâyelerde Boğaç Han, Kan Turalı, Bamsı Beyrek, Deli Dumrul, Emren, Uruz, Segrek ve Egrek vb. anlatı kişileri alp tipinin kişiler düzlemindeki görüntüleridir. Kahramanların “özerkleşme”, “özgünleşme”, “özgürleşme”, “erişkin olma”, “kendi benliği ile bütünleşme” ve “erkek/lider kimliğe sahip olma” toplumda yer edinmenin ve kabul görmeyen en önemli aşaması olarak kabul edilir. Kahramanların maceraları hikâyelerin başlıkları ile örtüşür. “Dirse Han oğlu Boğaç Han Hikâyesi”nde Boğaç, “Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi”nde Bamsı Beyrek, Salur Kazan oğlu Uruz’un Esir Olduğu Hikâye”de Uruz, “Kazılık Koca oğlu Yigenek Hikâyesi”nde Yigenek, “Begil oğlu Emren Hikâyesi”nde Emren ve “Uşun Koca oğlu Segrek Hikâyesi”nde Segrek ve “Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi”nde Deli Dumrul hikâyelerin başkışileri olup hikâyeler bu kahramanların hayatları etrafında teşekkül eder.

On iki hikâyeden meydana gelen “Dede Korkut Hikâyeleri” içerisinde Dresden Nüshası’nda yer alan beşinci hikâye “Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi”ni yapısal olarak inceledik.

1. Hikâyenin Kimliği ve İsim İçerik Bütünlüğü

Dresden Nüshası’nın beşinci hikâyesi olan “Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi”, Vatikan Nüshası’nda yer almaz. “Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi”, Türk edebiyatında “Aylanu”

(Köçöt/Küçüt) motifinin en güzel işlendiği örneklerden biridir. Aylanu, Türk halk inancında can değiştirme, yani başkasının yerine canını verme anlamında kullanılır. “Öz yerine öz” Bir kişinin başkasının yerine ölmeyi kabul etmesidir.” (Karakurt, 2011, s. 42). İslamiyet’te can yerine can bulma ya da başkasının yerine ölme gibi bir olay ya da dini bir zorunluluk söz konusu değildir. İslâmiyet, topluluk anlayışından ziyade bireysellik üzerine kurulu bir anlayışa sahiptir. Bu nedenle kendi işlediği günahattan ya da sevaptan kişi kendisi sorumludur. Kişioğlu yaptıklarının bedelini kendisi öder. İslâmiyet’in değerler düzleminin etkisinin yeni yeni görülmeye başladığı bu metinlerde Allah ile karşılaşmanın getirdiği zorluk ve yapılan tek olma/birlik mücadelesi destansı bir şekilde metne aktarılır. Bu hikâye İslâmî unsurların en belirgin şekilde görüldüğü metindir. Çünkü Deli Dumrul’un karşısına çıkan güç diğer hikâyelerdeki gibi hayvanlar (boğa, deve, aslan vs.) ya da kâfirler değildir. “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul hikâyesi dejenere olmaya yüz tutmuş alp tipinin, İslâmiyet’in getirdiği manevî kuvvet karşısında mağlubiyetini gösteren en güzel Hikâyelerden birisidir.” (Kaplan, 1991, s. 60). Maddî gücünü dizginleyemeyen bir kahramanın manevî âleme geçiş sürecini dile getirmesi bakımından önemli bir metindir.

“Dede Korkut Hikâyeleri”nde genellikle karşımıza çıkan, erginleşme yaşları gelen delikanlıların, yiğitlik göstererek ad alması ve toplum tarafından onanmalarını konu alan hikâyelerden ziyade “Deli Dumrul” ve “Kan Turalı” hikâyeleri, Bayındır Han’ın, Salur Kazan’ın ve Oğuz beylerinin adlarının geçmemesi bakımından diğer on iki hikâyeden ayrılır. Deli Dumrul’un hikâyesinde daha çok “İslâmiyet ve İslami inanç sistemi ile yeni yeni tanışan Türklerin, bu yabancı değerler ve kurallar manzumesini benimsemesinde karşılaştığı zorluklar” (Saydam, 1997 s. 113) anlatılır. “Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi”nin diğer hikâyelerden şekil, üslup, zaman ve mekân olarak çok farkı yoktur. Fakat bu iki hikâyenin “Dede Korkut Hikâyeleri” içerisine daha sonradan eklendiği bahsi çeşitli kaynaklarda geçer.

Deli Dumrul’un yaşadığı olaylar ile farklı coğrafyalarda yaşayan insanların hayatları arasındaki benzerlikler bu tezi daha da güçlendirir. Anadolu coğrafyasında ise Deli Dumrul Hikâyesi ve Hacı Bektaş velâyetnamesi arasındaki motif ve yaşanan yüzyıl benzerliği iki metnin ortak noktasını destekler niteliktedir;

“Dinler umumiyetle insanın ferdi iradesini ortadan kaldırır; onun yerine Tanrı’nın kuvvetini ikame ederler. Dini mahiyetlerde maddi kuvvetin yerini manevî kuvvet, ferdi iradenin yerini ilahi irade, Alp’in yerini Veli alır. İslâmiyet’in tesiri arttıktan sonra Türk edebiyatında Alp tipinin yerini Veli tipi almış veya bu iki tip birbiri ile mecaz olunmuştur.” (Kaplan, 1991, s. 19).

Hacı Bektaş’ın güvercin kılığına girmesiyle “Deli Dumrul Hikâyesi”nde Azrâil’in güvercin kılığına girmesi, Rum erenlerinden biri olan Hacı Doğrul’un doğan kılığına girerek Hacı Bektaş’ı yakalamak istemesi benzer bir durumdur. Ayrıca Deli Dumrul’un Azrâil’i yakalamak istemesi, Hacı Doğrul’un Hacı Bektaş’a “hünkârım, bizden ve bizim soyumuzdan ne kadar dışı olursa size ve size beli diyene nezrimiz olsun” (Gökyay, 2006, s. 743) demesi ve Deli Dumrul’un eşinin canını Deli Dumrul’a feda etmesi, “Mutlak varlığı” kabul edip ona tabi olmaları gibi benzer durumlar iki metinde de dikkati çeker.;

“Yazıcıoğlu Ali’nin Târih-i Âli Selçuk’unda, Oğuzların efsanevi kahramanlarından, Dede Korkut kitabında geçen bütün adlar sıralanırken Deli Dumrul’dan “Altun köprü yapan, Azrâille savaş kılan, salkum salkum don giyen, sakar atın oynadan Tokuş Koca oğlu Tuğrul Sultan” diye söz edilmektedir.” (Gökyay, 2006, s. 1299).

Yazıcıoğlu Ali’nin Târih-i Âli Selçuk’unda yer alan bu isim ile Hacı Bektaş Veleyetnamesi’nde geçen ismin benzerliği (Hacı Doğrul) Pertev Naili Boratav’a göre “Hacı Tuğrul”un, Deli Dumrul olma olasılığını yükseltir;

“Pertev Naili Boratav, Dede Korkut kitabındaki Deli Dumrul hikâyesiyle Bektaşî menkıbesinin farklı olmasına rağmen, “Dumrul” ve “Tuğrul” adlarının benzerliğine dayanarak bu iki metni birbirine yakın bulmaktadır. Ayrıca her ikisini karşılaştırmak suretiyle bunlardaki tema birliğine ve Türkçede harflerin birbirlerinin yerini alması olayına da işaret ederek bu yakınlığı güçlendirecek kanıtlar öne sürmektedir.” (Gökyay, 2006, s. 742-743).

Deli Dumrul Hikâyesi'nin tarihi Yunan mitolojisindeki "Admetos ve Alkestis" masalı ve "Digenis Akritas" adlı Bizans efsanesi ile benzerlikler göstermesi dikkat çekicidir. Çünkü metinlerin birbirlerine benzerliği, birinin diğerinden esinlenerek oluştuğu fikrini akıllara getirir. Yaşanılan yakın coğrafya, ortak konulu metinlerin oluşmasına zemin hazırlayan en önemli unsurdur. Digenis Akritas efsanesinin yayılış merkezi olarak Trabzon gösterilir. Hatta Trabzon yakınlarında Digenis'in mezarı da olduğu anlatılan rivayetler arasındadır. Oğuzlar, konum itibari ile Trabzon'a sık sık seferler düzenler ve orada yaşayan halkla yakın temaslarda bulunur. Yunan metinlerinin tarihi daha eskiye dayandığından dolayı "Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi"nin konusunun çıkış noktasının bu metinler olduğu da rivayetler arasındadır. Metinler arası benzerlikler, Oğuzların yaşadıkları coğrafyada oluşan eserleri kaynak alarak, kendi millî metinleri haline getirmelerine zemin hazırlar. Alkestis ve Digenis masalı ile Deli Dumrul'un ortak olan noktaları kahramanların Azrail ile savaşıp canının karşılığında can bulmalarının istenmesidir. Metinlerin sonunda kahramanların eşlerinin canlarını onların yerine vermekten çekinmemeleri ortak olarak konu edilir.

Yunan Mitolojisinin ünlü metinlerinden olan Alkestis masalında olayların meydana gelmesi şöyle anlatılır;

"Thessealia'da Pherai şehri kralı Admetos'un karısı, Alkestis'i elde etmekte, Apollon, Admetos'a yardım etmiş; Moiral'ardan ölüm vakti gelince, yerine bir can bulduğu takdirde Admetos'u ölümler ülkesine götürmeyeceğine dair söz almıştı. Kralın ölme vakti geldi; yaşlı anne ve babası ömürlerinin kalan sayılı günlerini oğulları uğruna feda etmeye razı olmadılar. Admetos'un genç ve güzel karısı Alkestis'ten başka kimse bu fedakârlığa yanaşmadı. Alkestis tam ölmüştü ki, yaşlı saraya, Admetos'un dostu Herakles geldi. Ölümün peşinden koşarak onunla boğuştu. Alkestis'i ölümün kollarından kurtarıp yeniden hayata kavuşturdu."(Necatigil, 1978, s. 72).

Bizans efsanesi olan Digenis Akritas'ta da benzer bir konu işlenir;

"... Digenis mukadder ölümünü kuşların ötüşünden öğrenir. Ölüm meleğini kendisiyle dövüşmeye, güreşe çağırır. İki kez onu yener, üçüncüsünde yenilir. Anasından kendisine ölüm döşeğini hazırlamasını ister. Sen Corc (Hızır aleyhissalem) ona bir şartla Tanrı'nın canını bağışlamasını sağlar: Herhangi bir kişi onun yerine canını verirse kendisi hayatta kalacaktır. Anası, babası ve kız kardeşi, kahramana böyle bir fedakârlıkta bulunmaktan kaçınırlar, ama karısı kendini feda etmeyi seve seve kabul eder." (Gökyay, 2006, s. 1302). Ölüm meleği ile karşılaşma ve canını vermek istemeyen kahramanın fedakâr eşi tarafından kurtarılması ortak konudur.

"Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi", Oğuz'da bir er kişinin kuru bir çayın üzerine köprü yapıp gelen geçenden para istemesi ile başlar. Köprü; *"Herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan veya trafik akımını kesmeden üstten geçmesini sağlayan, ahşap, kâgir, beton veya demir yapı: ..."* (Türkçe Sözlük, 1998, s. 1380) olarak tanımlanır. *"Köprü" herhangi bir engelle (genellikle "su" veya "uçurum") birbirinden ayrılmış iki alan arasında bağlantıyı sağlar; "beri" ile "öte" arasında geçiş yoludur. Bu geçiş ana rahminden çıkma, yani doğum; ya da ana rahmine (öte dünyaya) dönüş, yani ilksel anlamlar taşıyabilir. Burada "doğum" ve "ölüm ile kastedilen, biyolojik olaylardan, yani beden'in doğumu/ölümünden çok, bilincin doğumu/tomurcuklanması, bilincin ölümü/dağılmasıdır."* (Saydam, 1997, s. 124).

Hikâyenin başında bahsedilen kuru çay aslında varolan/akan bir suyun zamanla yok olmasından ironik olarak bahseder. Dumrul'un kuru çayın üzerine köprü kurması ve çayın kuruluğu görerek kuruluştan ziyade sembolik bir kuruluğu işaret eder. Ölüm ile gerçek anlarında karşılaşılacak olan Deli Dumrul, bu köprü ile artık eski yaşantısından sıyrılıp yeni bir dünyaya doğru yol alır. Bu neden *"çayın kurummasını annenin sütünün çekilmesi"* (Saydam, 1995, s. 119) anlamında sembolik bir çekilmenin, kurumunun olduğu söylenebilir. Eski gerçeklikten, yeni gerçekliğe doğru atılan bu adım kişiyi öz benliğine/gerçek kimliğine doğru yönlendirir. Hikâyede köprü'nün 'beri' ile 'öte' tarafları simgesel anlamda Dumrul'un önceki yaşam ve kabullenmek istemediği yeni yaşamları simgeler. Köprü'nün 'beri' tarafında yaşamını sürdüren Dumrul'un yaptığı köprü onu "öte" yani bilemediği yaşamın kıyasına götürecek yoldur. Mutlak güç olan Tanrı'nın varlığı ile *"değer yaratan varlık"*ın (Charrier, 2000, s. 120) karşılaşması için bazı olayların (ölümün) gerçekleşmesi gerekmektedir. Çayın simgesel anlamda kurması, kahramanı bağlı olduğu inanışlardan ve kibrinden kurtulması için açılan yeni bir kapı vazifesi

görür. Bu durum tek ve mutlak olan Tanrı'nın gücü/aracılığı ile Dumrul'a iletilir. Bu ileti karşısında reddedilen bu sonsuz güç (Allah), Deli Dumrul'u canı yerine can bulma imtihanına tabi tutar. Deli Dumrul'un "beri"yi bırakarak, "öte"ye ulaşma aşamasında gösterdiği zorbalık "*kişiliğinin önemli yanlarını bastırarak onları yok sayması*" (Cüceloğlu, 2000, s. 195) onu içinden çıkılmaz durumlar ile karşı karşıya getirir. Azrâil ile karşılaşması onun hayatının dönüm noktasıdır. Tasavvufi manada değişip dönüşen ve kendi içindeki 'ben'i yaptığı manevi yolculuk ile tanıyan Deli Dumrul, "*Ölümle-kalım arasında kalan insanın, bağışlanma yani yeniden doğma umudunu temsil eder.*" (Eliuz, 2001, s. 72). Gücünü dünyaya kanıtlamaya çalışan ve narsist bir eda ile kendinden daha kuvvetli ve cesur olanı tanımayan Dumrul için artık ruhsal ölümün yani "beri"den ayrılma vakti gelir. Çayın kuruması, yaşadığı eski hayatın/inançların/yaşamın ölümünü, çayın yanındaki obada yaşayan yiğit bir delikanlının ölümü gerçek durumu "ötenin/gerçeğin" doğuşunu simgeler. Akan çayın kuruması eskinin artık kabul görmeyeceği yeni bir yaşama geçmek gerekliliğini anlatırken, kurulan köprü Dumrul'un geçmiş yaşantısının devam etmesini ve kendinden başka bir gücü tanımayacağını da simgeler.

Deli Dumrul yaptığı köprünün yanındaki obadan feryat sesleri işitir ve obadakilerin neden ağladıklarını feryat ettiklerini sorar. Azrâil'in yiğidin birinin canını aldığı söylenmesi üzerine Deli Dumrul, Azrail ile savaşmak ister. Hak Teâlâ'nın hoşuna gitmeyen bu sözler üzerine Deli Dumrul'un canını alması için Azrâil'i gönderir. Deli Dumrul, Azrâil'i kendi zihninde somut bir varlık olarak düşünür. Ruhanî bir varlık olan Azrâil, Dumrul'un gözüne canlı kanlı biri olarak görünür ve Deli Dumrul kılıcını sallamasıyla bir güvercine dönüşüp pencereden uçar. "*Eski Ahiret'te ak güvercin, inançsızlara ölüm getiren Büyük Tufan'ın sona erişini müjdeleyen kuştur. Yani yeryüzünde yeni bir yaşam olasılığı başladığının duyurucusudur. Güvercin aynı zamanda tinselliğin, ruhun, göğe yakınlığın da sembolüdür.*" (Saydam, 1997, s. 132). Deli Dumrul'a yeni bir yaşamı muştulayan güvercini öldürmek istemesi, onun kendisine gösterilmeye çalışılan, doğru yolu henüz fark etmek istemesi ve eski düzenini devam ettirmek istemesinden kaynaklanır. Atıyla Azrâil'in peşinden giden Deli Dumrul'un birkaç güvercin öldürüp evinin yolunu tutar. Güvercinlerin ölümü Dumrul'un anlamlandıramadığı ruhsal ölümsüzlüğü zihninde yok etmesine ve Azrâil ile tekrardan karşılaşmasına neden olur. Azrâil'in, Deli Dumrul'un, atının gözüne gözükmesiyle at, Deli Dumrul'u üzerinden yere atar ve Azrâil gelerek Deli Dumrul'un canını almak için göğsünün üzerine konar. "*Ruhumuz yeterince geniş değilse, nesnemizin büyüklüğü ile asla baş edemez*" (Jung, 2003, s. 53). Çünkü beden, ruh karşısında her zaman acizdir. Ruhsal olarak kendini gerçekleştiremeyen Deli Dumrul'un ruhu, ölümü kaldıracak kadar geniş, varlığı yerin ağırlığını taşıyacak kadar büyük değildir. Azrâil'in barışçıl olan güvercin kılığında, korkutucu bir hale dönüşmesi ile ölümün gerçek yüzü Dumrul tarafından hissedilir. Azrâil, kendisine yalvaran Deli Dumrul'a kendisine değil, canını bağışlaması için Allah'a yalvarmasını söyler. "*Ölüm konusunun evrenselliği, izleğin kişisellikten evrenselliğe yükseltilmesini sağla(r)*" (Şener, 1996, s. 67). Deli Dumrul'un Azrâil ile savaşması, ölümün kişisel olmaktan ziyade yaşayan bütün canlılar için geçerli olduğunu anlar. Oğuz Boyu'nda yaşayan ve kahramanlığını Rûm ilinden Şam'a kadar duyulmasını isteyen Deli Dumrul'un ölümü algılayışı ve yorumlaması farklıdır. "*... Dede Korkut Hikâyelerinde anlatılan insan maddi varlığına sıkı sıkıya bağlıdır, onu terk etmeyi düşünemez; çünkü maddi hayatı terk, onun için ölüm demektir. Deli Dumrul hikâyesi bunun tipik bir örneğidir.*" (Yıldırım, 1998, s. 21). Allah Teâlâ (yegâne kudretli) tarafından gönderilen Azrail'e gücünü gösterme çabası, ölüm izleğinin Deli Dumrul için kişisel düzeyde kaldığını kanıtlar. Hikâyenin sonunda Allah Teâlâ'ya boyun eğmesi ise onun yaşayarak ve sınavlardan geçerek verdiği bu zorlu imtihandan başarı ile çıktığının kanıtıdır.

Allah Teâlâ da Deli Dumrul'a kendi canının yerine can bulduğunda onu bağışlayacağını söyler. Sırasıyla babasından ve annesinden can ister. Deli Dumrul'un annesi de babası da canını vermeye razı olmaz. Fakat adı metinde anılmayan fedakâr eş, Deli Dumrul için canını vermeyi kabul eder. Deli Dumrul'un yalvarmaları neticesinde Allah Teâlâ Deli Dumrul ve eşinin canını bağışlaması "*maddî gücün manevî gücün hâkimiyetine girdiğini göstermesi*" (Kocakaplan, 2004, s. 20) bakımından önemlidir. Allah Teâlâ'nın Deli Dumrul ve eşini yüz kırk yıl ömürle mükâfatlandırırken Deli Dumrul'un anne ve babasının canını alması onlara verilen en büyük cezadır.

Hikâye Oğuz beyleri ve alplerin kahramanlıklarından ziyade İslâmiyet ile göçebe Türk kültürünün/yaşayışının iç içe geçtiği bir hikâyedir. Hikâyede, İslâmiyet'te dört büyük melekten biri olan Azrail ve Allah Teâlâ, hikâye içerisinde somut bazı vasıflar yüklenerek karşımıza çıkar. Allah Teâlâ, İslâmiyet'te eşî ve benzeri olmayan, övülmeye layık tek varlık ve kâinatın yaratıcısıdır. Tek ve benzersiz

Allah inancı, İslâm'ın temelini oluşturur. “Tanrı, merkezi her yerde bulunan ama çevresi hiçbir yerde bulunmayan çemberdir.”(Jung, 1997, s. 135). Türk inancı sisteminde Tanrı kâinatı yaratan, her şeyi bilen, işiten, gören ama kendisi görünmeyen, her şeye gücü yeten ve güç sahibi olandır. İslâm inancında asla somut özellikler ile ifade edilmeyen Allah Teâlâ'ya bile hikâyenin giriş bölümünde Azrail ile arasında geçen bir konuşmaya yer verilerek somut bir vasıf yüklenir;

“*Hak Taâlâya Dumruluñ sözi hoş gelmedi. Bak bak mere deli kavat menüm birligüm bilmez, birlügüme şükür kılmaz, menüm ulu dergahumda geze menlik eyleye didi. ‘Azrâile buyruk eyledi kim yâ Azrâil var, dahı ol deli kavatun gözine görüngil, beñzini sarartgıl didi, canını hırlatgıl algıl didi.*” (Ergin, 1989, s. D157, 178).

Meleklerle inanmak, İslâm dininin önemli bir parçası olup imanın beş şartından biridir. İslâmiyet'te melekler yemeyen, içmeyen, günah işlemeyen, gözle görünmeyen nurdan yaratılmış varlıklardır. Meleklerin, Allah'a karşı görevleri, insan ve insan dışındaki varlıkların yaptıkları ibadetleri Allah'a sunmak ve Allah'ın emirlerini yerine getirmektir. Allah'ın emriyle canlıların ruhunu almakla görevli melek olan Azrail'in adı, Kur'ân-ı Kerim'de ölüm meleği (Melek'ül-Mevt) olarak geçer. Secde Sûresi'nde, “*Sizi öldürmekle görevlendirilen ölüm meleği, canınızı alacak. Sonra döndürülüp Rabbinize götürüleceksiniz.*” (Yazır, 2008, s. 416) ayeti, kulların canını almakla görevli olan ölüm meleğinden (Azrail'den) bahseder. İslâmiyet'e göre ruhanî bir şekilde bilinen Azrail, Deli Dumrul'un gözüne aksakallı, gözleri fersiz, heybetli ve ihtiyar olarak görünür;

“....

Mere sakalçuğı ağça koca

Gözçügezi çöngü koca

Mere ne heybetlü kocasın digil maña

Kadam belam tokınur bu gün saña” (Ergin, 1989, s. D158, 178).

Deli Dumrul'un, ölüm meleğine karşı bu hoyratça tutumu ve Azrail'i cenk etmeye davet etmesi ölümü henüz içselleştirememesinden ve kabullenememesinden kaynaklanır. Zira insanoğlunun yaşadığı maddi dünyadan beklentisinin fazla olması, varoluşunu Allah'a inancı ve imanı ile doldurması ölümlü olmayı mutlak kabul olarak görmelidir. Sonsuz iyilik imgesi olan Tanrı'yı kendi evreninde bütünleyen ve özümleyen insan için ölüm, mutlu bir kavuşmadır. Amacı gücünün ve kuvvetinin her yerde duyulmasını sağlamak olan Deli Dumrul'un, maddi olarak en üst seviyeye ulaşmış olan bu gücü, manevi kuvvetin devreye girmesi ile denetim altına alınmak istenir. Böylece hikâyede dini inanç gereği manevi gücün maddi gücü mağlup ettiğini görürüz. “*Mitin, masalın, destanın değişik varyant ve şekillerde bizlere ulaştırmak istediği bilinçaltı bilgi, ölümsüzlüğün yalnız manevi olarak kazanılmasının mümkün olduğu düşüncesidir.*” (Bayat, 2003, s. 14). Ölümünden kaçma, ölmeme isteği yaratılmış insanoğlunun elinde olan bir durum değildir. Nitekim Deli Dumrul da ölümünden kaçarak ebedî olma düşüncesine ulaşmak ister. “*İnsanlarla ve kurallarla mücadele ederken toplumsal aktiviteyi dışlayarak doyumsuzluklardan biraz olsun kurtu(lan)*” (Adler, 2004, s. 21) Deli Dumrul, ebedî ölümsüzlüğün ancak ölümü içselleştirerek yaşadığında ulaşılabilir olduğunu anlar. Bedenin ölümü bir son değil, ölümsüzlüğe giden yolda bir başlangıçtır.

Anne ve babasından canlarını isteyen ama alamayan Deli Dumrul, yaşayan her varlık için aldığı nefesin ve “can”ın ne kadar önemli olduğunu anlar. Aşkın manevi gücünü en üst düzeyde yaşayan Deli Dumrul'un karısı “can”ını vermeye razı olur. Bu rızasından sonra Azrail canını alacağı sırada Deli Dumrul, Allah Teâlâ'ya yalvararak karısının canını bağışlamasını ister. “*Kendi gücüne “delice” güvenmenin ve bu yolla insanlara zarar vermenin acısını bizzat kendi nefsinde yaşamıştır. Adam Ejderhası Deli Dumrul'un “Bilge Dumrul” a dönüştüğünü gösterir.*” (Kocakaplan, 2004, s. 20). Deli Dumrul'un Allah'a yakarışı O'nun kudreti ve gücünün her şeye yettiğini kabul etmesinin yanı sıra Oğuz toplumunun temel değerleri ile buluşmasının da göstergesi olması bakımından önemlidir.

2. Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi

Bakış açısı edebî metinlerin kaderlerine yön veren, anlatıcı ile okuyucu arasındaki ince çizgiyi dengede tutan en önemli yapısal unsurdur. Edebî metinlerin şekillenmesinde zaman, mekân, şahıs kadrosu ve olay örgüsünün yanı sıra; “*bakış açısı*” salt bir yöntem olmanın çok ötesinde, romanın kaderini tayin eden kapsamlı bir uygulama” (Tekin, 2001, s. 48) olması hepsinin birbirlerini bütünler yapısı olduğunu gösterir. “Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi” hâkim-Tanrısal bakış açısı ile anlatılır. Hikâyede hâkim bakış açısıyla birlikte anlatıma derinlik ve zenginlik katmak amacıyla diyalog, iç monolog, anlatma, leitmotif gibi teknikleri de kullanılır.

“Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi”	Bakış Açısı	Anlatıcı Düzlemi ve Teknik
Anlatıcı	Hâkim Bakış Açısı	O, Üçüncü Tekil Kişi
Anlatıcı ve Teknikleri	O, Üçüncü Tekil Kişi	İç Monolog, Anlatma, Leitmotif

Anlatıcı yazarın kendisine verdiği sonsuz bir güç ile olayları üçüncü tekil kişi ağzından aktarır. “*Hâkim bakış açısından hareketle yaratılmış bir anlatıcı, eserin veya metnin kâinatı içinde her şeye hâkimdir.*” (Aktaş, 2000, s. 93). Deli Dumrul’un başından geçen olayları aktaran anlatıcı, kahramanların psikolojilerini, iç dünyalarını kahramanlarla yaşıyormuş gibi olaylara hâkim bir şekilde anlatır;

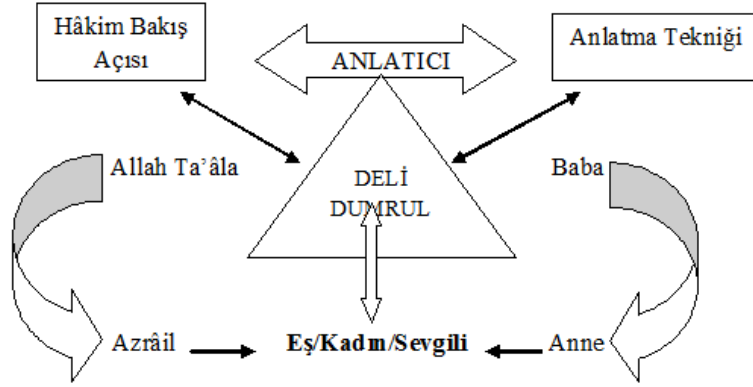
“*Meger hanum, Oğuzda Duha Koca oğlu Deli Dumrul dirlendi bir er var-idi. Bir kuru çayun üzerine bir köprü yapdurmış-idi. Kiçeninden otuz üç akça alur-idi, kiçmeyeninden döge döge kırk akça alur-idi.*” (Ergin, 1989: D155, 177).

“*Allah Ta’âlâya Deli Dumruluñ sözi hoş geldi. ‘Azrâ’ile nidâ eyledi kim çün deli kavat menüm birligüm bildi, birligüme şükür kıldı, yâ ‘Azrail Deli Dumrul can yirine can bulsun, anuñ canı azad olsun didi.*” (Ergin, 1989: D162-163, 180).

Anlatıcı, kahramanın yaptıklarını bir film şeridi gibi okuyucunun gözlerinin önüne serer. “*Yazar, böyle bir metot kullanarak bizden kendisine inanmamızı beklemektedir.*” (Stevick, 2004: 96). Anlatıcı, anlattığı metnin okuyucu üzerinde gerçek bir duygu uyandırmasını sağlamak ister. Olayların hâkimiyetine sahip olan anlatıcı, geçmiş ve gelecek hakkında en ufak ayrıntıyı bile atlamadan okuyucunun dikkatine sunar. Böylelikle anlatıcının inandırıcılığı bu metot sayesinde daha da artar.

Hâkim-Tanrısal bakış açısı dışında anlatımı zenginleştirmek amacıyla anlatma tekniğine de başvurulur. “*Tanrısal bakış açısında genelde egemen olan yöntem anlatma yöntemidir. Bu bağlamda bakış açısıyla anlatma tekniği arasındaki sıkı bir bağlantı vardır.*” (Şahin, 2014, s. 283). Tanrısal bakış açısına egemen olan anlatma tekniğiyle anlatıcı kahramanların hem fiziksel hem de psikolojik durumunu anlatır. “*Anlatma yönteminde, anlatıcının mutlak egemenliği vardır ve anlatım sorunu, onun tasarrufuyla çözülür.*” (Tekin, 2001, s. 191). Kahramanların başından geçen olaylar anlatıcının bakış açısı ile okuyucuya aktarılır. Okuyucunun kahraman hakkındaki fikirleri anlatıcının aktardığı kadardır. Olaylar hâkim bakış açısıyla anlatıcının gözüyle yol aldığı için, okuyucunun yorum yapabilme durumu sınırlıdır;

“*Deli Dumrul kırk yiğit ilen yiyüp içüp oturur-iken nagâhandan ‘Azrâ’il çıka geldi. ‘Azrâ’ili ne çavuş gördi ne kapuçı. Deli Dumruluñ görür gözi görmez oldu, tutar elleri tutmaz oldu. Dünya âlem Deli Dumruluñ gözine karangu oldu.*” (Ergin, 1989, s. D157, 178)

Şekil-1: Hazine Bir Kaybedişin Merkezindeki Başkahraman: Deli Dumrul

Şekilde görüldüğü üzere hâkim bakış açısı ve anlatım tekniği ile kahramanın başından geçen olaylar gerçeğe yakın bir şekilde kurgulanır. Anlatıcı, kahramanların dünyalarına inerek okuyucunun, onlarla arasında hayali bir bağ kurmasını sağlar. Hikâyenin merkezinde yer alan Deli Dumrul hâkim-Tanrısal bakış açısının yardımıyla bütün yönleriyle merkezden çevreye yayılan bir şekilde anlatıda derinleşir.

Anlatıcı, iç monolog yöntemiyle kahramanların iç dünyalarını aktarırken anlatıcı kendi düşüncelerini ortadan kaldırır okuyucu ile metin arasından çekilir. “...iç monolog en azından anlatma, anlatılana doğallık kazandırma ve dolayısıyla bireyin duygu ve düşüncelerini gerçekçi bir anlayışla yansıtma yolunda önemli bir araç olmuştur.” (Tekin, 2001,s. 265). Kahramanların bazen sesli söyleyemedikleri duygu ve düşüncelerini doğal bir anlatımla okuyucuya iç monolog tekniği ile aktarılır;

“*Hak Taââlâya Dumruluñ sözi hoş gelmedi. Bak bak mere deli kavat menüm birligüm bilmez, birlügüme şükür kılmaz, menüm ulu dergahumda geze menlik eyleye didi.*” (Ergin, 1989, s. D157, 178).

İç monolog, insanın zihninde meydana gelen dalgalanmaları açıkça görmemizi sağlayan bir tekniktir.

“Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi”nde kullanılan başka bir teknik ise diyalogdur. Diyalog; “*en az ikisinin karşılıklı tezahürü*” (Aktaş, 2000: 44) yani kurmaca eserlerde iki veya daha fazla kişi arasında geçen karşılıklı konuşma olarak tanımlanır. “Dede Korkut Hikâyeleri”nin genelinde karşılaştığımız anlatımı daha da zenginleştiren bu teknik hikâyeye çeşitli açılardan güç katar.

Hikâyede, Deli Dumrul’un Azrâil, babası ve annesi, eşi ile söyleştiği bölümlerde diyalog tekniği görülür;

“*Çağırıp Deli Dumrul soylar, görelüm hanum ne soylar:*

Mere ne heybetlü kocasın

Kapuçılar seni görmedi

Çavuşlar seni tuymadı

Menüm görür gözlerüm görmez oldı

Tutar menüm ellerüm tutmaz oldı

Ditredi menüm canum cuşa geldi

Altun ayağum elümden yire düşdi

Ağzum içi buz gibi
 Süñüklerüm tuz gibi oldı
 Mere sakalçuğı ağça koca
 Gözçügezi çöngge koca
 Mere ne heybetlü kocasın digil maña
 Kadam belam tokınur bu gün saña
 didi. Böyle digeç 'Azrâil'üñ acığı tutdı, aydur:
 Mere deli kavat
 Gözüm çöngge idügin ne begenmezsın
 Gözi gökçek kızlaruñ gelünleriñ canın çoğ almışam
 Sakalum ağarduşın ne beğenmezsın
 Ağ sakallu kara sakallu yigitlerüñ canın çoğ almışam
 Sakalum ağarduşınuñ ma'nisi budur

didi. Mere deli kavat öginür-idiñ: Al kanatlu 'Azrâ'il menüm elüme girse öldüre-y-idiüm, yahşı yigidüñ canın anuñ elinden kurtara-y-idiüm dir-idiñ, imdi mere deli geldüm ki senüñ canuñ alam, virür-misin yohsa menüm ile cenk ider-misin didi. Deli Dumrul aydur: Mere al kanatlu 'Azrâ'il sen-misin didi. Evet menem didi. Bu yahşı yigitlerüñ canını sen-mi alursın didi. Evet men aluram didi. " (Ergin, 1989: D157-158-159, 178-179).

Hikâyede Deli Dumrul'un eşi ile söyleştiği birçok kısımda da diyalog vardır;

"Bilür-misin neler oldı

Gök Yüzinden al kanatlu 'Azrâ'il uçup geldi
 Ağça menüm göksümi basup kondı
 Tatlu menüm canımı alur oldı
 Babama vir didüm can virmedi
 Anama vardum can virmedi
 Dünye şirin can tatlu didiler
 İmdi

.....

didi. Avrat burada soylamış görelüm hanum ne soylamış:

Aydur:

Ne dirsın ne soylarsın
 Göz açuban gördüğüm

Köñül virüp sevdüğüm
 Koç yigidüm sah yigidüm
 Tatlu damağ virüp sorışduğum

Bir yasdukda baş koyup emişdüğüm

Karşu yatan kara tağları

Senden soñra men neylere

... ” (Ergin, 1989: D166-167, 182-183).

Leitmotif tekniği de hikâyede karşımıza sıkça çıkan tekniklerden biridir. Leitmotif tekniği, dikkatle özenle kullanılması gereken ve metnin yapısına güç katan bir tekniktir. Ahengi sağlayan ses, hece, bazen de soylamaların aynısı metin içerisinde tekrarlanır. Edebiyat ve müziğin harmanlanarak karşımıza çıktığı bu teknikte kahramanlar metin boyunca bu tekrarlar sayesinde anlatımı canlı tutmaya çabalar;

“Mere deli kavat

Gözüm çöngü idügin ne begenmezsin

Gözi gökçek kızlaruñ gelinlerüñ canın çoğ almışam

Sakalum ağardüğün ne begenmezsin

Ağ sakallu kara sakallu yigitlerüñ canın çoğ almışam

Sakalum ağardüğünüñ manisi budur” (Ergin, 1989: D158, 178).

“Mere Azrâ’il aman

Tañrınıñ birliğine yoktur yokdur güman

Men seni böyle bilmez idüm

Oğrılayan can alduğün tuymaz idüm

Dökmesi büyük bizüm tağlarımız olur

Ol tağlarımızda bağlarımız olur

Ol bağlaruñ kara salkumlu üzümü olur

Ol üzümü sıkırlar al şarabı olur

Ol şarabdan içen esrük olur

Şarablu-y-idüm tuymadum

Ne söyledüm bilmedüm

Biglige usanmadum yigitlige toymadum

Canum alma Azrâ’il meded” (Ergin, 1989: D160, 179).

Leitmotif tekniği ile tekrarlanan kelimeler anlatıcı tarafından okuyucunun zihnine adeta defalarca söylenerek kazınır.

3. Olay Örgüsü

“Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi” tek zincirli olay örgüsüne sahiptir. Hikâyede vaka halkları, üç metin halkasından meydana gelir. Bu metin halklarındaki vaka halkaları ise Deli Dumrul’un yaşam serüvenine göre tek zincirli bir şekilde gelişir. Metin halklarında Oğuz topluluğunun yaşayış özellikleri gelenek ve görenekleri kurmaca yapının izleksel kurgusunu oluşturur. “Hikâyenin kuruluş amacını içinde barındıran değerlerden Ülkü değer, ruhun eserin merkezine yerleştirilen

yazarını benimsemiş değerlerini, doğrularını, özlemlerini, arzularını, varlık kaygısını, kısaca anlatıcının yaratıcı ben'ini temsil eden bir varoluş dizgesi içerir. Ülkü değerler karşısında yer alan karşıt değerler ise; sanatçının olumsuzladığı değer, kabul ve inanışların oluşturduğu karşı gücün varlık alanını temsil eder.” (Korkmaz, 2002, s.273). Hikâyede tematik gücü ve karşıt güçleri şekillendiren değerler “KORA” (Korkmaz, 2002: 273) şemasındaki gibidir.

	Ülkü değerler	Karşıt değerler
Kişiler Düzlem i	Deli Dumrul, Deli Dumrul'un karısı, Allah Ta'âla, kırk yiğit, Duha Koca, Dede Korkut	Azrail, oba yakınında ölen yiğit/kardeş, Baba, Anne
Kavram Düzlem i	Aşk, Fedakârlık, Gelenek, İslâm Dini, İyilik, Yolculuk.	Delilik, İki Yüzlülük, İktidar Hırsı, Gök-Tanrı İnancı, Ölüm, Kibir, Korku, Bencillik.
Simgele Düzlem r i	Eş, Güvercin, Sınav, Beri, Köprü.	Başkaldırı, Kuru çay, Öte, Yok olma, Can verme.

BİRİNCİ BÖLÜM

Metin Halkası 1: Deli Dumrul'un ölümü tanımayı neticesinde Azrâil ile karşılaşış manevi yolculuğuna başlaması.

V1: Oğuz'da Duha Koca oğlu Deli Dumrul denilen bir yiğidin kuru bir çayın üzerine köprü kurup geçenden otuz, geçmeyenden döverek kırk akçe alması.

V2: Deli Dumrul'un köprüsünün yanında kurulmuş olan obadan ağlama ve feryat sesleri duyması.

V3: Ağlayan, feryat eden insanlara köprüsünün yanında bu gürültünün ne olduğunu sorması üzerine güzel bir yiğidin Allah'ın buyruğu ile Azrâil tarafından canının alındığını söylemeleri.

V4: Deli Dumrul'un bu ölümü kabul etmeyip Allah Teâ'la'ya, Azrâil'i savaşmak için gözüne göstermesini isteyerek evine geri dönmesi.

V5: Allah Teâ'la'ya sözü hoş gelmeyen Deli Dumrul'un canını alması için Azrail'i göndermesi.

İKİNCİ BÖLÜM

Metin Halkası 2: Hazin Bir Kaybedişin Kahramanı: Deli Dumrul 'un Azrail ile savaşı.

V1: Kırk yiğit ile yiyip içip oturan Deli Dumrul'un kimseye görünmeden içeri giren Azrâil'i görünce gören gözünün görmez, tutar elinin tutmaz olması.

V2: Azrail'i karşısında ihtiyar biri olarak gören Deli Dumrul'un sözlerinin Azrâil'i hiddetlendirmesi ve Deli Dumrul'u cenk etmeye davet etmesi.

V3: Kara kılıcını eline alan Deli Dumrul'un, Azrâil'in canını almak için hamle yapması ve Azrâil'in güvercin olup pencereden uçması.

V4: Deli Dumrul'un güvercin olup uçan Azrail'i öldürmek için peşinden gitmesi ve birkaç güvercin öldürerek Azrâil'in canını aldım düşüncesi ile evine geri dönmesi.

V5: Azrâil'in Deli Dumrul'un atının gözüne gözükmesi ve attan düşen Deli Dumrul'un göğsünün üzerine konması.

V6: Azrâil'in canını almaması için can veren ve alan Allah Taâ'la'ya dua eden Deli Dumrul'un duasının kabul olması ve Azrâil'in canının yerine can bulursa bağışlanacağını söylenmesi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Metin Halkası 3: Gücünü dizginleyemeyen kahramanın manevi gücün önünde diz çökerek kendini ve sınırlarını bilmesi.

V1: Kendi canının yerine can bulması istenen Deli Dumrul'un babasının yanına gelmesi ve başından geçenleri anlatması.

V2: Deli Dumrul'un babası, canı yerine Azrail'e malından vermeyi teklif etmesi ve canını tatlı olduğunu veremeyeceğini bu yüzden annesine gitmesini söylemesi.

V3: Babasından yüz bulamayan Deli Dumrul'un canının yerine can istemek için annesinin yanına gelmesi ve başından geçenleri anlatması. Annesinden de aynı cevabı alan Deli Dumrul'un yanına Azrâil'in gelip canını tekrar almak istemesi.

V4: Azrâil'e canını almaması için yalvaran Deli Dumrul'un Allah'ın birliğine şüphe olmadığını söylemesi üzerine Azrail'in can isteyecek kimsesinin kalmadığını söylemesi.

V5: Deli Dumrul'un karısının ve iki oğlunun olduğunu Azrâil'e söylemesi. Bunun üzerine karısı ile söyleşen Deli Dumrul'un durumunu anlatması ve karısına malını mülkünü kendisine verdiğini ve kim ile evlenmek isterse onunla evlenebileceğini söylemesi.

V6: Deli Dumrul'un söyledikleri karşısında şaşkınlık içerisinde kalan eşinin kendi canını vermek istediğini söylemesi.

V7: Eşinin canının alınmasını istemeyen Deli Dumrul'un Allah Teâ'la'ya yalvarması ve alırsa ikisinin canını alması, bırakırsa ikisinin canını bırakmasını söylemesi.

V8: Allah Teâ'la'ya Deli Dumrul'un sözünün hoş gelmesi. Allah Teâ'la'nın, Azrâil'e Deli Dumrul'un anne ve babasının canını almasını, Deli Dumrul ve eşine yüz kırk yıl ömür verdiğini söylemesi üzerine Dedem Korkut'un gelip dua etmesi.

4. Zaman Kurgusu

“Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi”nde zaman akıcı bir şekilde kronolojik olarak ilerler. Olay örgüsünün şekillendiği metin halkaları tarihsel zaman hakkında bilgi vermez. Deli Dumrul'un Azrâil ile karşılaşması ve canının bağışlanması arasında geçen zaman diliminin ne kadar bir sürede gerçekleştiği konusunda zaman belirtmek zordur. Anlatıcı tarafından okuyucuya aktarılan olay örgüsü dâhilinde, olayların gerçekleşme zamanı hakkında net bir zaman dilimine ulaşılamaz. Bir gün içinde mi, bir yıl içinde mi, yoksa uzun yıllar içerisinde mi olaylar gerçekleşti sorusu zihinlerde soru işareti olarak kalır. Hikâyelerin tamamında geçen “bir gün” sözü belirli bir zaman dilimini ifade eder bu nedenle epik eserlerde zaman kavramından bahsetmek zordur. Zaman kavramı kişilerin olayları şekillendirip eyleme dönüştürmesi ile gerçekleşir. Deli Dumrul'un benliğinde zaman kavramının tasavvuru oldukça zordur. Ölüm ile karşılaştığında insanlar için gerçek bir olgunun var olduğunu anlaması ve bunun kendisi için de geçerli olduğunu bilmesi zamana hareketlilik kazandırır. Durağan olan zaman Azrâil'in insanların canını alması gerçeği ile Dumrul'un zihninde harekete geçer. Bu hareketlilik ölüm gerçeği önünde diz çökene kadar devam eder. Allah'ın Deli Dumrul'a ve eşine verdiği yüz kırk yıl ömür ile zaman artık Deli Dumrul için niceliksel bir boyut kazanır.

5. Mekân Kurgusu

5.1. Çevresel Mekânlar

“Dede Korkut Hikâyeleri”nden olan “Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi”nde mekân ile şahıslar arasındaki bağlantıyı gözler önüne sermesi ve kahramanların mekân, zaman ve olay örgüsü ile ruhsal ve fiziksel olarak bağlantı kurması bakımından önemlidir. “Çevresel mekânla algısal mekân arasındaki fark, fenomenolojik açıdan çevre ile dünya arasındaki farka benzer. Çevre; işlenmemiş, anılaşdırılmamış, dönüştürülmemiş bir yer’dir; üzerinden yalnızca geçilir ama derinliği görülmez, kişi ve/ya olayı etkilemez.” (Korkmaz, 2007, s.402). Mekân sayesinde okuyucu anlatı metninin gerçeklik seviyesini zihninde tasavvur edebilir.

Mekân unsurunun gerekliliği Mehmet Tekin’e göre;

“ a) olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak,

b) roman kahramanlarını çizmek,

c) toplumu yansıtmak,

d) atmosfer yaratmak,

cihetinde kullanabilir.” (Tekin, 2001, s. 129) Mekân unsurunun esas itibarıyla işlevselliğinin ve öneminin üzerinde durur. “Mekânın dilini çözmek kadar sizin de onunla aynı dili konuşmanız” (Aras, 2005, s.21) gerekir. Hikâyenin daha iyi anlaşılabilmesi ve hikâyede yer alan kahramanların dünyalarına inebilmenin koşullarından olan mekân unsurunun gerekliliği metni anlamlandırma bakımından göz ardı edilemez bir unsurdur.

“Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi”nde Rum ve Şam çevresel mekânlar olarak karşımıza çıkar. Bu mekânların adı eserde bir yerde zikredilir. Metnin ilerleyen bölümlerinde bu mekân ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmaz.

5.2. Algısal Mekânlar

Algısal Mekânlar “Kişi-yer ilişkisini sorunsal açıdan yansıtan, dönüştürülmüş, anılaşdırılmış yerlerdir; yalnızca topografik bir yer değil, anlam üreten, anılarını barındıran, kişinin iç dünyasını yansıtan bir değerdir.” (Korkmaz, 2007, s.403). Hikâyede algısal mekânlar, kuru çay üzerindeki köprü, çayın yanındaki oba, Deli Dumrul’un kırk yiğit ile yiyip içtiği mekân, babasının obası, Deli Dumrul’un karısı ve çocuklarının yaşadığı oba algısal mekânlar olarak geçer. Algısal mekânları gerçek yapan kişilerin buldukları mekân ile arasındaki ontolojik bağdır. Bu bağın kuvveti mekânı gerçek işlevselliğine kavuşturur.

5.2.1. Kapalı-Dar Yutucu Labirentleşen Mekânlar

İnsanları sıkan ve ruhsal olarak öldüren kapalı mekânlar, kahramanların benliklerinin yeniden doğmasına zemin hazırlayan mekânlardır. “Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi”nde dar mekânların başında kuru çayın üzerine kurulan köprü gelmektedir. “Köprü ve dar kapı imgeleri tehlikeli geçiş düşüncesini uyarmakta ve bu nedenle erişkinler topluluğuna katılma ve gömme ayin ve efsanelerinde bol miktarda yer almaktadır.” (Eliade, 1991, s.156-158). Deli Dumrul’un kuru çayın üzerine köprü kurup geçenden otuz geçmeyenden döve döve kırk akçe almasının sebebini Oğuz’un bilicisi Dede Korkut şöyle ifade eder;

“Anuñ-içün-ki menden deli menden güçlü er var-mıdır ki çıka menüm-ile savaşa dir-idi, menüm erligüm bahadırılığüm cılasunluğüm yigitligüm Ruma Şama gide çavlıana dir-idi.” (Ergin, 1989: s. 177).

Deli Dumrul’un kullandığı bu deyim ününün her yerde söylenmesi, duyulması için yapılan bir eylemdir. Deli Dumrul’un bahsettiği bu iki çevresel mekân bize Dede Korkut coğrafyası hakkında da bilgi verir. Hâkim-Tanrısal bakış açısıyla anlatılan metinlerde anlatıcının anlattığı kadarıyla yetinen okuyucuya, kuru çayın üzerine köprünün neden kurulduğu ya da derenin aktığı zamanda mı köprü

yapıldığı hakkında hikâyede bilgi verilmez. Gidecekleri yere bu köprü sayesinde ulaşan insanlar için, Deli Dumrul'un geçiş parası adı altında aldığı haraç, mekân ölü bir yere dönüşür. Deli Dumrul'un inancının zayıflığı ile bağdaştırılan derenin suyunun kuruluşu değişen yaşam koşullarına alışamaması ve kabullenememesinden kaynaklanır. Bu köprüden geçmek istemeyenlerden döve döve para alması da, adına yaraşır "deli" bir alp olduğunu kanıtlar. Deli Dumrul'un köprüden geçenlerden zorla haraç alması, köprüünün kişiler düzeyindeki açık geniş konumunu daraltarak dar ve kapalı bir mekâna dönüştürür. Hikâyenin giriş kısmında anlatılan kapalı-dar mekân konumundaki köprü, kişilerin kimliğini yönlendiren bir etken olarak Deli Dumrul'un kişiler için seçtiği kaderden başka tercihleri olmadığını betimler. Köprü, tekdüze yapısıyla çevreyi ve insan ilişkilerini en düşük seviyeye getirir. (Şahin, 2007, s. 21-22)

Hikâyede yer alan başka bir kapalı-dar mekân ise kuru çayın yanında kurulan obadır. Bu oba, Deli Dumrul'un "ölüm" ile karşılaştığı ve Azrail ile savaşmak istediğini belirttiği dar mekânlardan biridir. Ölümün acı yüzü, hikâyede geçen, "kara şiven" (Ergin, 1989, s.D155, 177) sözü ile Deli Dumrul'un zihninde yankı bulur. "Kara" kelimesi, "Dede Korkut Hikayesi"nde olumsuz (çocuksuzluk, acı, yas, ölüm, kayboluş vb.) anlamlar taşır. Acı ve feryadın yükseldiği bu obaya giden Deli Dumrul, kendisinden daha güçlü ve kuvvetli birinin varlığına inanmadığı için Azrail ile savaşıp ona aldığı canın hesabını sormak ister. Deli Dumrul'un sözleri hoşuna gitmeyen Hak Tea'âla, Azrâil'i Deli Dumrul'un karşısına çıkması için gönderir. Deli Dumrul'un arkadaşları ile yiyip içtiği mekâna Azrail'in gelmesi ile Deli Dumrul için zevk içinde yiyip içtiği mekân aniden karanlık, çıkılması zor bir yer haline alır;

"Deli Dumrul kırk yigit ilen yiyüp içüp oturur-iken nagâhandan Azrâ'il çika geldi. Azrâ'ili ne çavuş ne çavuş gördi ne kapuçi. Deli Dumruluñ görür gözi görmez oldı, tutar elleri tutmaz oldı. Dünya âlem Deli Dumruluñ gözine karangu oldı." (Ergin, 1989, s. D155, 178).

Deli Dumrul'un Azrâil'i görünce gören gözünün görmez, tutan ellerinin tutmaz olmasıyla açık-geniş olan mekânı kahramanın gözünde, yalıtık yutucu mekana dönüşür. Deli Dumrul için mekânda anlam kazanan her şey, belli bir süre sonra karşıt bir varlığa dönüşür. Mekânın, kahraman üzerindeki etkisi ve yoğun baskısı arttığından, Deli Dumrul kılıcını alarak Azrâil'in peşine düşer. *"İkisi-kahraman ve yüce tanrı, arayan ve bulduğu, kendini yansıtan, dıştaki dünyanın gizeminin tıpkısı olan tek bir gizemin içi ve dışı olarak anlaşılır. Yüksek kahramanın büyük edimi, çokluktaki bu birliğin bilgisine ulaşmak ve onu bilinir kılmaktır."* (Campbell, 2000, s.51). Dumrul, daralan mekânını genişletme çabası içerisine girer. Azrâil ile girdiği mücadele sonunda Azrâil'e boyun eğen Deli Dumrul, canının bağışlanması için yalvarır. (Şahin, 2007, s. 21-22)

Deli Dumrul'un kendi canının yerine can bulmaya gittiği babasının ve annesinin yaşadığı oba da dar-yutucu mekânlar arasında yer alır. Kahramanların sıkıştığı *"kapalı-dar mekânlar"*, (Korkmaz, 1997: 170) fizikî boyutuna göre değil anlatı kişinin ruhsal durumuna göre anlam kazanan yerlerdir. Azrâil'i yenemeyen Deli Dumrul'un düştüğü çıkmazdan kurtulmak için yardımını istediği babası ve annesinden aldığı olumsuz cevap, mekânı çıkmaz/labirent bir yere dönüştürür. Aldığı cevap karşısında mekânın soğukluğu yüzüne bir tokat gibi çarpan Deli Dumrul, çaresizlik içerisinde kaderine razı olmak zorunda kalır. Kahramanların ruhî olgunluğa erişmeleri için geçmek zorunda oldukları eşik, mekânın soğuk ikliminde onları değişip ve dönüştürerek bilişsel olarak uyanmalarını sağlar.

5.2.2.Açık- Geniş, Besleyici Mekânlar

Kahramanların bireyselleşme ve ruhî büyüme süreçlerine şahit olduğumuz "Dede Korkut Hikâyeleri"nden "Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi" açık mekânlar sınırlı bir özellik göstermesinin yanında, tek açık mekân Deli Dumrul'un karısının yaşadığı yerdir. Anne ve babasından kendi canının yerine can bulamayan Deli Dumrul için karısının canını vermek istemesi onun için karanlık ve çıkmazın mekânından rahatlık ve huzurun mekânına geçişi sağlar. Deli Dumrul karısına;

"....

Gözün kimi tutar-ise

Könlün kimi sever-ise

Sen aña vargıl

İki oğlançuğı öksüz komagıl

didi. 'Avrat burada soylamış, görelüm hanum ne soylamış:

Aydur:

.....

Senüñ ol muhannet anañ babañ

Bir canda ne var ki saña kıyamamışlar

'Arş tanığ olsun kürsi tanığ olsun

Yir tanığ olsun gök tanığ olsun

Kâdir Tañrı tanığ olsun

Menüm canum senüñ canuña kurban olsun

didi, râzı oldı." (Ergin, 1989, s.D168, 183).

Karısının kendisine can vermeyi istemesi ile sonsuz bir huzur ve mutluluk diyarına dönüşen mekân, aynı zamanda kahramanın maddi gücünün manevi güce boyun eğişinin de mekânıdır. Kahramanın hükümrânlığının bitmesi ve yeni bir hayat sayfasının açıldığı eşiğin mekânı olması bakımından da Deli Dumrul'un obası önemli bir mekândır.

6. Şahıs Kadrosu

6.1. Başkişi-Başkahraman

"Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi"ndeki başkişi Deli Dumrul'dur. Deli Dumrul adından da anlaşılacağı üzere Oğuz'un yiğit, alp delikanlılarından biridir. Adının önünde lakap olarak yer alan "deli" kelimesi günümüzde akıl sağlığı yerinde olmayan insanlar için kullanılan anlamda değildir. Deli: "2. mec. Davranışları aşırı ve taşkın olan (kimse) çılgın" (Türkçe Sözlük, 1998, s.545). Tanımdan da anlaşılacağı üzere Dumrul'a verilen "deli" lakabının "Davranışları aşırı ve taşkın olan (kimse) çılgın" kimse anlamında kullanıldığı görülür. Hikâyede anlatıcı tarafından "Âdemiler evreni Deli Dumrul" (Ergin, 1989, s.D159, 179) yani İnsanoğlunun ejderhası olarak tanımlanan kahramanın adı Yazıcıoğlu Ali'ninTârih-i Âl-i Selçuk'unda; "altun köprü yapan, Azraille savaş kılan salkum salkum don giyen, sakar atın oynadan, Tokuş Koca oğlu Tuğrul Sultan" diye anılan bu yiğit Dede Korkut kitabında "Duha Koca oğlu Deli Dumrul (başka bir okunuşa göre "Domrul") diye geçmekte ve "âdemiler evreni" (Gökyay, 2006: 850) diye nitelenir.

Bu hikâyenin gerek yapısı ve içeriği, gerekse başkişinin gösterdiği özellikler bakımından diğer hikâyelerdeki kahramanlardan ayrılır. Hikâyelerde yer alan kahramanlar genellikle kâfirler/düşmanlar ile savaşırken bu hikâyede Deli Dumrul, ruhanî bir varlık olan Âzrail ile savaşmak ister ve manevi iradeye başkaldırır. Yaşadığı toplumdan ayrışan bu davranışının nedenini, "Deli Dumrul'un erişkinliğe geçiş döneminin sancısı ve kimlik bunalımını yaşayan bir "deli" kanlı protipini karşıladığını vurgulamak"(Saydam, 1997, s.110)olarak açıklanır. Yaşam tarzı ve yaptıkları İslâmiyet'le bağdaşmayan Deli Dumrul'un, Allah'ın birliğini tanımayıp Azrail aracılığı ile ona savaş açması bir nevi kural tanımazlığın son evresi olarak görülür. Türklerde geçmişten gelen Gök-Tanrı inancı, mutlak var eden gücün her şeyden ve herkesten üstün olduğunun sorgusuzca kabul edilmesinin, kişi tarafından reddedilişi bu hikâyede görülür. "Dede Korkut hikâyelerinde Tanrı ve din, insanı edebî sonsuzluğa taşıyan ve aynı zamanda dünyada iken ona sonsuz iyilikler ve yardım sunan yüce değerler bütünüdür." (Şahin, 2009, s.51). Bu başkaldırı Deli Dumrul'un ününü Rum'a, Şam'a kadar gitmesini istemesinden kaynaklanır. Kendi gücünün üzerine güç tanımayan ve bu gücünü çevresindeki insanlara kanıtlamak için kurduğu köprüden geçenlerden haraç alarak yapması, Oğuz toplumunda yaşayan beylerin yaşantılarına ters düşen bir davranış şeklidir. Babasının, "Toğduğunda tokuz buğra öldürdüğüm aslan

oğul” (Ergin, 1989, s. D163, 181) diyerek Tanrı Tea’âla’ya şükür amacıyla kurban kesmesi ve Deli Dumrul’un kendini, yaratılan bütün varlıklardan üstün görmesi birbiriyle çelişen davranışlardır.

Maddi gücü ulaşılamaz bir seviyeye ulaşan ve karşısına çıkan hiçbir varlığa yaşam hakkı tanımayan Deli Dumrul, bu tavrı ile kullarını bağışlayan ve onlara yeryüzünde yaşama hakkı veren Allah’a karşı gelir. Yaradılışı itibari ile sahip olduğu değerler açısından kul olma ülküsüne hizmet eden insanın Allah’a karşı bu başkaldırısı hoş karşılanmaz;

“*Hak Ta’âlâya Dumruluñ sözi hoş gelmedi. Bak bak mere deli kavat menüm birlügüm bilmez, birlügüme şükür kılmaz, menüm ulu dergahumda geze menlik eyleye didi. Azrâile buyruk eyledi kim yâ Azrâ’il var, dahı ol deli kavatuñ gözine görüngil, benzini sarartgıl didi, canını hırlatgıl algıl didi.*” (Ergin, 1989, s.D157, 178).

Allah Tea’âla tarafından görevlendirilen Azrâil, Deli Dumrul’un gözüne kırk yiğit ile yiyip içerken görünür. Azrâil’i karşısında gören Deli Dumrul, Azrâil’in heybeti karşısında gören gözü görmez, tutan elleri tutmaz olur. Allah tarafından Deli Dumrul’un canını almak için gönderilen Azrâil’in, Deli Dumrul’a;

“*Azrâ’il menüm elüme girse öldüre-y-idüm, yahşı yigidüñ canın anuñ elinden kurtara-y-idüm dir-idüñ, imdi mere deli geldüm ki senüñ canuñ alam, virür-misin yohsa menüm-ile cenk ider-misin*” (Ergin, 1989, s.D158, 178)

demesi, güçlü olmanın ölümün önünde bir engel teşkil etmediğini kanıtlar. Gücünü ve ününü her yerde duyurmak isteyen Deli Dumrul için maddi anlamda en üst seviyeye çıkan bu kuvvet, manevi gücün/her şeyin sahibi olan Yüce Yaratıcı tarafından kontrol altına alınabilirdi. Yenilmezliğinin verdiği kibir ile karşısında duran kimseye yaşam hakkı tanımayan bu hoyratça tavır, Deli Dumrul’un manevi gücün karşısındaki acizliğini göstermesi bakımından bir dönüm noktasıdır.

Maddi gücünden dolayı mağrurlanan kahraman, bu kez Azrâil ile karşı karşıya gelir. Kendisini yeryüzünün koruyucusu olarak gören Deli Dumrul, güvercin kılığına girip uçan Azrâil’i elinden kaçıır. Azrâil, Deli Dumrul’un Allah Tea’âlâ’ya ulaşmada sınavlar yolunda ilk aşamadan geçmesinde önemli bir rol üstlenir. Azrâil’i yenemeyen Deli Dumrul, Allah Tea’âla ile haberleşmek ister. “Dede Korkut Hikâyeleri” yazıldığı dönemde İslâmiyet’in etkisinin sıkça görüldüğü metinlerdir. Fakat kahramanlar genellikle maddi kuvvetleri ile ayakta duran, kendi benliklerinden ziyade daha çok dışa dönük ve yaşadıkları coğrafyanın kimliğine bürünen “alp” tipleridir. “Dede Korkut Hikâyeleri”nde hiçbir kahraman bir kuvvet karşısında eğilmez, istediğini hep maddi gücünü kullanarak elde eder. Alp tipinin ülküsü, mekânı genişletmek ve düşmanlarıyla savaşarak yaşadığı bölgede varolma mücadelesi vermektir. Deli Dumrul’un, Azrâ’il’e, Allah Tea’âlâ ile haberleşmek istediğini söylemesi manevi âleme atılmış önemli adımlardan biridir. Bu maddi gücün bitişiyle manevi kuvvetinin insan üzerindeki egemenliğinin başlangıcı ve baş eğmenin ilk adımı sayılır;

“*Yücelerden yücesin*

Kimse bilmez niçesin

Görklü Tañrı

Niçe cahiller seni gökde arar yirde ister

Sen hod mü’minler köñlindesin

Dâyim turan cebbar Tañrı

Bâki kalan settar Tañrı

Menüm canum alur olsañ sen algıl

“*Azrâ’ile almağa komagıl*” (Ergin, 1989, s.D161, 180).

Allah Teâlâ'ya sözü hoş gelen Deli Dumrul'u, bağışlar ve kendi canının yerine can bulmasını emreder. Sonsuz bir iyilik ve merhamet imgesi olan Tanrı kulları ne kadar kibre kapılıp büyüklük taslasalar da, “*Günahkârı oktan, selden, alevlerden koruyan “Tanrının saf merhameti”, geleneksel Hristiyan sözlüğünde Tanrı'nın “inayet”i olarak adlandırılmıştır: ve kalbi değiştiren “Tanrı'nın ruhunun her şeye kadir gücü”* (Campbell, 2000, s.149) kullarını bağışlamasının temel nedenidir. Can yerine can bulma Türklerin eski inançlarından olan “başına çevirme/göçürme” diye adlandırılan can yerine can feda etme merasimidir. Canının yerine can bulmaya giden Dumrul, kendisine canını veren anne ve babasından can istemesi, onun kendi ölümsüzlüğünü anne ve babasının canlarını vererek kurmak istemesinden kaynaklanır. Bu çabası onun ideallerinden ve yaşam biçiminden vazgeçmesine neden olur. Ölmek adına kurtuluşu kendisini dünyaya getiren anne ve babasının canlarını Azrail'e sunmakla bulmak ister. Babası ve annesi tarafından reddedilme Dumrul'un bilincinde sonsuz bir yara açar. Açılan bu yara Dumrul'un karısı tarafından kapatılır. Deli Dumrul'un kan bağının olduğu insanların ona yüz çevirmesi kahramanın artık eski yaşamından, yeni yaşamına adım atarken olayların bizlik duygusundan bireyselliğe doğru yükseldiği görülür. Dumrul'un eşinin, annesinin yapamadığı fedakarlığı kahramana yapması bir nevi ona kendini kurban edişinin simgesidir. Kendini sorgusuzca kurban etme öz verisini ne Deli Dumrul, ne de anne-babası yapabilmıştır.

Deli Dumrul ölümle girdiği sınavı eşi sayesinde başarı ile geçmiş ve Tanrı'nın bağışlayıp ömür verdiği kullar arasında yer almıştır.

6.2. Norm Karakterler

Kahramanın kendi olma sürecinde kendisine yardımcı olan norm karakter maddi ve manevi fedakârlık ile kendini bu hikâyede en belirgin şekilde gösterir. “Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi”nde norm karakterler Allah Tea'âla ve adı hikâyede zikredilmeyen Deli Dumrul'un eşidir. Hikâyede fedakârlık ve sadakat duygusu yüksek olan eş bu yönüyle Dumrul'u bütünleyen kişidir.

“*Dede Korkut'ta yalnız bir tek hikâyede kadının kocasına karşı duyduğu aşk ve bağlılık hissi hâkim bir tem olarak gözüküyor.*” (Kaplan, 1997, s.49). “Dede Korkut Hikâyeleri”nde bahsettiğimiz alp tipine yaraşır karakterlerin eşleri de kahramanlıkları ile ön plana çıkar. Aşk ve fedakârlık duygusu bu hikâyede Deli Dumrul'un eşinin kimliğinde ortaya konur. Deli Dumrul'un eşinin kocasına canını vermesi, hikâyede sevgili ve eş olarak kadın kimliğini yüceltir. Dumrul'un dünyaya gelmesine vesile olan anne ve babasından istediği canı, metinde etkin rol almayan eşinin vermek istemesi simgesel anlamda onun “yeniden doğmasına” yardımcı olur. Canını vermek isteyen eş, bu yönüyle Dumrul'dan daha güçlü ve inançlıdır. Yiğitliği ve kahramanlığının Rum'a kadar duyulmasını isteyen Deli Dumrul'un, canı istendiğinde de aynı yiğitliği gösterememesi, onun dinin kutsal ve bütünleştirici değerlerine dönüş(e)mediğini gösterir. Deli Dumrul'un eşinin;

“*Senüñ ol muhannet anañ babañ*

Bir canda ne var ki saña kıyamamışlar

’Arş tanığ olsun kürsi tanığ olsun

Yir tanığ olsun gök tanığ olsun

Kâdir Tañrı tanığ olsun

Menüm canum senüñ canuña kurban olsun

didi, râzı oldı.” (Ergin, 1989, s. D168, 183)

demesi onun manevi kahramanlığını gösterir. Hikâyelerde kadınların at binmesi, kılıç kuşanması ya da kâfirle savaşması kadar bu hikâyede önemli olan tema kendi canını verme olgusudur. Nitekim “*aşk ve sevgi bireyin kemale ermeme durumu ile alakalı*” (Freud, 2003, s. 14) bir olgudur. Deli Dumrul'un eşi de aşk ve sevgi sayesinde manevi bir aşkla kemale erer. Kocasına olan bağlılığı ve aşkı maddi boyuttan, manevi boyuta geçer. “Kahramanlık” adı altında yapılan bu davranış metnin sonunda Tanrı tarafından ödüllendirilerek kendisinin ve Dumrul'un canı bağışlanır. Dumrul'un eşinde dikkat edilmesi gereken başka bir husus Gök-Tanrı inancından İslâmiyet'e geçiş sürecinde İslâmî olguları

yüreğinde derinden hissedip, yüce yaratıcının varlığına koşulsuz teslim olmasıdır. Bu nedenle Dumrul'a "arş, sekizinci kat gök, yer ve kadir Tanrı'nın şهادeti" ile canını feda etmek ister.

Karısı, Deli Dumrul'un kapıldığı kibrin diyetini, canını feda ederek ödemek ister. Bir iyilik imgesi olarak karşımıza çıkan eş, Deli Dumrul'un ölümle karşılaşmasını engellemeye çalışır. Sonsuz bir yolculuğa çıkan kahramanın ölümün varlığını anlaması ve kabullenmesi zordur. Kahramanlar evrenin ve yaşayan eski inanışların savunucularıdır. Bu nedenle; "Yaşam "zaman"la mümkündür; "zaman"ın kendisidir." (Saydam, 1997, s.130). Ölümün gerçek bir olgu olmadığını düşünen Deli Dumrul'un itaat edeceği bir güçle karşılaşması zamanının tükendiğinin ve ancak zamanın insanları değiştirip dönüştüreceğinin habercisidir.

Diğer norm karakter ise Allah Te'âlâ'dır. Allah Teâlâ, İslâmiyet'te eşi ve benzeri olmayan, övülmeye layık tek varlık ve kâinatın yaratıcısıdır. "Tanrı, merkezi her yerde bulunan ama çevresi hiçbir yerde bulunmayan çemberdir." (Jung, 1997, s.135). Tek ve benzersiz Allah inancı, İslâm'ın temelini oluşturur. Türk inanış sisteminde Tanrı kâinatı yaratan, her şeyi bilen, işiten, gören ama kendisi görünmeyen, her şeye gücü yeten ve güç sahibi olandır. Hikâyede gerçeğin yolunu Deli Dumrul'a göstermek isteyen ve bunun için de Azrail'i görevlendiren Allah Te'âlâ, iyilik, doğruluk ve bağışlayıcılığın simgesidir. Karşısında hiçbir gücü ve büyüklüğü tanımayan Deli Dumrul'un hayatın kanunu bazı durumlara (ölüm) karşı gelmesinden dolayı ona gücünü göstermek isteyen Allah Te'âlâ, onun canını Azrail'e teslim etmesini ister. Allah Te'âlâ tarafından Deli Dumrul'a sunulan bu istek, maddi gücünü her şeyden ve herkesten üstün gören Deli Dumrul tarafından sert bir şekilde karşılık verilir. İlahi gücün temsilcisi olan Azrail ile dövüşmek isteyen Deli Dumrul, alpliğin gerektirdiği vasıfları taşısa da manevî gücün karşısında hiçbir kuvvetin duramayacağını anlar. Oğuzların zor hayat şartlarında doğa, vahşi hayvanlar ve kâfirlere karşı verdikleri mücadelelerde gösterdikleri başarı, manevî bir kuvvet karşısında elde edememenin hüsrânı Deli Dumrul'un kimliğinde belgelenir. İyilik imgesi ve sonsuz bağışlayıcı Allah Te'âlâ, Deli Dumrul'un yaptığı bütün asilik ve başkaldırmalara rağmen onu affederek karısı ve Dumrul'a yüz kırk yıl ömür bahşeder.

6.3. Kart Karakterler

Hikâyede başkışının kendisini gerçekleştirmesine izin vermeyen karşıt gücün temsilcisi konumundaki kart karakterler, çatışmanın oluşmasında etkin role sahiptirler. "Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi"nde Deli Dumrul'un annesi, babası ve Azrail kart karakterdir. Hikâyelerde kahramanlar çoğu zaman somut olan varlıklar ile mücadele içindedir. Fakat bu hikâyede Deli Dumrul, soyut bir varlık olan Azrâil ile savaşıp kendini gerçekleştirmek ister.

Azrâil, elle tutulmayan gözle görünmeyen ruhanî bir varlıktır. Allah'ın yarattığı kullarının canını almakla görevli olan Kur'ân-ı Kerim'de Melek'ül-Mevt adıyla bilinen bu meleğin ölümlü biriyle mücadelesi ona doğru yolu göstermek içindir. Deli Dumrul'un Azrâil ile savaşmak istemesinin sebebi obasının yanında ölen yiğidin intikamını almak içindir;

Mere Azrâil didigünüz ne kişidür kim adamuñ canın alur, yâ kâdir Allah birliğüñ varlığüñ hakkı-y-içün Azrâili menüm gözüme göstergil, savaşayım çekişeyim dürişeyim, yahşı yigidiñ canın kurtarayım, bir dahı yahşı yigidiñ canın almaya didi. (Ergin, 1989, s. D155, 177).

Burada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir husus da, savaşmak istediği Azrâil'in gözüne görünmesini Allah'tan (*yâ kâdir Allah birliğüñ varlığüñ hakkı-y-içün*) istemesi. Allah'ın varlığını tanıyan ve kabullenen birinin ölümü reddetmesi ve Azrail ile savaşmak istemesi tersini/aksini/zıttını yapma durumuna örnek gösterilebilir bir davranıştır. Azrail, Allah tarafından görevlendirilmiş dört büyük melekten biridir. Allah kimin canını almak isterse Azrail de bu görevi yerine getirmekle sorumludur. Deli Dumrul, Azrail'in gözüne gözükmesi için Allah'a yalvarırken O'nun varlığını tanıyan bir cümle sarf eder. Öte yandan Deli Dumrul'un Azrail ile savaşmak istemesinin nedeni ise Azrail'in insanların canını almasına, Allah tarafından verilen görevini yerine getirmesine engel olmak içindir.

Deli Dumrul'un anne ve babası da kart karakter olarak karşımıza çıkar. "Ölüm ancak bir var olmadır." (Heidegger, 2004: 336). Deli Dumrul bu varoluş sayesinde, delilikten veliliğe giden

yolu bulup insan-ı kâmil olma mertebesine erişir. Canını istediği anne ve babasının ona canlarını vermemesi kahraman için sonsuz acı veren bir duruma dönüşür. Dumrul'un yaşama isteği, anne ve babasının ona canını vermemesinden dolayı kahramanın zihninde ruhsal bir yıkıma dönüşür.

6.4. Fon Karakterler

“Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi”nde fon karakterler derenin kenarında yaşayan insanlar, kırk yiğit ve ölen gençtir. Dekoratif unsur olarak hikâyede yer alan bu karakterlerin olay örgüsünü çok fazla etkileyecek boyutta derinlikleri yoktur. Kırk yiğit ise Deli Dumrul ile beraber yiyip içerken hikâyeye dâhil olurlar. “*Deli Dumrul kırk yiğit ilen yiyüp içüp oturur-iken nagâhandan Azrâ’ıl çıka geldi.*” Genellikle kırk yiğit metinde başkişinin yanında avlarda, akınlarda, düğünlerde, şölenlerde yer alır.

“Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi” Gök Tanrı inancından İslamiyet’e doğru yol alan bir toplumun zihninde köprü kuran Deli Dumrul’un manevi güce yenilişinin hikâyesi anlatılır. Ölümü kabullenmemenin ve maddi güce güvenmenin hazin kaybedişini Deli Dumrul’un kişiliğinde görürüz. Bu durum aslında “öte” ile “beri”nin savaşımdan “beri”nin galip gelişinin Deli Dumrul üzerinden anlatılmasıdır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ş. (2000). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yay.
- Adler, A. (2004). *Nevroz Sorunları* (Çev. Ali Kılıçoğlu). İstanbul: Say Yay.
- Aras, L. (2005). *Mekânın Ruhu*. İstanbul: Kozmik Kitaplar.
- Bayat, F. (2003). *Korkut Ata Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut*. Ankara: Karam Araştırma ve Yay.
- Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- Campbell, J. (2000). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Çev. Sabri Gürses). İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Charrier, J.P. (2000). *Bilinçdışı ve İnsan*. (Çev.. Hüseyin Portakal). Cem Yay.. İstanbul.
- Cüceloğlu, D.(1993). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul. Remzi Kitabevi.
- Eliade, M.(1991). *Kutsal ve Din Dışı* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: Gece Yay.
- Eliuz, Ü. (2001). Dede Korkut Hikâyelerindeki Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi. *Bilig*. S.18/ Yaz. s. 63-86.
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I. Giriş-Metin-Faksimile*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Ankara: TDK Yay.
- Freud, S. (2003). *Sevgi ve Cinsellik Üzerine*. (Çev. Akın Kanat). İzmir: İlyay Yay.
- Günay, U. (2000). *Dede Korkut Kitabı ve Toplumsal Değerlerin Tahlili*. Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. s.191-202.
- Gökyay, O. Ş. (2006). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Heidegger, M. (2004). *Varlık ve Zaman*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yay.
- Jung, C. G. (1997). *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi*. (Çev. Engin Büyükcünal). İstanbul: Say Yay.
- Jung, C. G. (2003). *Dört Arketip*. (Çev. Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Metis Yay.
- Kaplan, M. (1991). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yay.

- Kaplan, M. (1997).*Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar III Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Karakurt, D. (2011).*Türk Söylence Sözlüğü*, e-kitap, Ağustos-Türkiye.
- Kocakaplan, İ. (2004).Dede Korkut'un Delileri. *Millî Folklor*, Yıl. 16. S. 64. s.18-24.
- Korkmaz, R. (1997).*Sabahattin Ali İnsan ve Eser*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Korkmaz, R. (2002). “Romanda Dramatik Aksiyonu Sağlayan Değerlerin Görüntü Seviyeleri üzerine Bazı Öneriler”. *Scholarly Depth and Accuracy-LarsJohanson Armağanı*, Ankara: Grafiker Yay.
- Korkmaz, R. (2007). Romanda Mekânın Poetiği. *Edebiyat ve Dil Yazıları Mustafa İsen'e Armağan*, Ankara. s.399-415.
- Necatigil, B. (1978).*100 Soruda Mitlogya*. İstanbul: Gerçek Yay.
- Saydam, M. B. (1997).*Delî Dumrul'un Bilinci*. İstanbul: Metis Yay.
- Stevick, P. (2004).*Romanın Teorisi*. (Çev. Prof. Dr. Sevim Kantarcıoğlu). Ankara: Akçağ Yay.
- Oğuz, O. ve Dabbagh, S.M. (2018). “İmam Şafi Divanında İdeal İnsanın Özellikleri” *Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu*, Kahramanmaraş: Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü.
- Şahin, V. (2014).*Bilge Kadının Aynadaki Yüzü (Halide Edip Adivar'ın Romanlarında Yapı ve İzlek)*.Ankara: Akçağ Yay.
- Şahin, V. (2009).Dede Korkut Hikâyelerinde İyilik İmgesinin Görüntü Seviyeleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. S. 29. s. 43-54.
- Şahin, V. (2017).‘Dede Korkut Hikâyeleri’nde Mekân Algısı ve Kurgusu *.Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C.5. S.5, s. 1-49.
- Şener, M. (1996). *Şiirin Diyalektiği*. Ankara: Suteni Yay.
- Tekin, M. (2002). *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Türkçe Sözlük* (1998). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Yazır,E. H. (2008). *Kur'ân-ı Kerim*. İstanbul: Düzey Matbaası.
- Yıldırım, D. (1998).Dede Korkut ve Yunus Emre'de Hayat. Tabiat. Tanrı. Ölüm. *Millî Folklor*. S. 37. s.17-22.